

ІРИНА БІСКУБ

доктор філологічних наук, професор

кафедра прикладної лінгвістики

СНУ імені Лесі Українки

“VERBUM DOMINI”
– ПЕРШИЙ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКИЙ ПРОЕКТ
ІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО ДИСКУРСУ

Як і кожна по-справжньому вагома галузь наукового пізнання, сучасна філологія виходить на новий етап. Відбувається чітке методологічне розмежування теоретичного та прикладного рівнів наукового пошуку. Одним із найперспективніших напрямів лінгвістичних студій є дослідження дискурсу – феномену, що вже близько століття привертає увагу науковців.

Сьогодні всі розуміють, що сучасна дискурсологія має чіткий прикладний вектор. У світлі інтегративних процесів, характерних для сучасної антропоцентричної наукової парадигми, важливі дослідження суспільно-соціальних та філософських аспектів вербальної комунікації. Студіювання дискурсу не можливе без послідовного вивчення поняття «контексту», оскільки саме контекст «оживляє» дискурс, робить його реалізацію результативною і соціально маркованою. Контекст створює соціальне підґрунтя дискурсу, але сам є надзвичайно складним об'єктом для наукового аналізу. У вивченні мови та дискурсу контекст традиційно визначають за допомогою відносно незалежних соціальних компонентів, як-от: гендер, соціальний клас, етнічна належність, вік, а також соціальні умови ведення комунікації.

Для досліджень релігійного дискурсу актуальним є започаткований наприкінці ХХ ст. метод критичного аналізу дискурсу (Critical Discourse Studies), за допомогою якого його засновник – Т. ван Дейк – пропонує зосередити увагу дослідників на соціальних умовах реалізації дискурсу.

У фокусі студій цієї колективної наукової монографії – *релігійний дискурс*. Беручи до уваги визначення дискурсу Т. ван Дейка, який аналізує його як складну єдність мовної форми, значення й дії, а також користуючись здобутками вітчизняних і закордонних мовознавців, які ґрунтовно вивчали психологічний (М. Макаров, Л. Мурзін), логічний (J. Searle), соціологічний (М. Foucault), когнітивний (О. Александрова, Н. Арутюнова, А. Белова, О. Кубрякова, К. Кусько, А. Мартинюк, О. Морозова, І. Шевченко), структурно-семіотичний (Н. Андрейчук, А. Греймас, Ж. Курте), комунікативний (Г. Почепцов), культурологічний (О. Ільченко, Г. Слишкін, А. Wierzbicka) аспекти категорії дискурсу, пропонуємо розглядати релігійний дискурс як вербальну і невербальну когнітивно-комунікативну діяльність священнослужителів та прихожан, яка передбачає лінгвокогнітивне моделювання когнітивного конструкта «віра» та його використання для забезпечення духовних потреб людини.

Очевидно, що будь-які наукові дослідження релігійного дискурсу нерозривно пов'язані з вивченням дискурсивного контексту, зокрема обрядового середовища, у якому відбуваються богослужіння. Саме у цьому контексті релігійний дискурс актуалізує увесь свій комунікативний потенціал і дає змогу досягнути відповідного прагматичного ефекту – відчуття духовного очищення, духовної єдності.

Сучасні розвідки, присвячені дослідженню комунікативного контексту, в основу яких покладено теорію контексту Т. ван Дейка, дають підстави виокремити такі основні вектори розуміння контексту:

- контекст як суб'єктивний конструкт учасників комунікації – комунікативний контекст складається з суб'єктивних дефініцій інтерактивних комунікативних ситуацій, згенерованих їх учасниками;

- контекст як індивідуальний досвід – комунікативний контекст ґрунтується на унікальному досвіді, що активується в режимі реального часу в конкретній ситуації;

- контекст як ментальна модель – комунікативний контекст відтворює релевантні ознаки комунікативного оточення в епізодичній пам'яті комунікантів, забезпечуючи в такий спосіб контроль за розгортанням дискурсивної комунікації.

Отже, дискурс – прояв соціальної інтеракції, що базується на індивідуальному комунікативному досвіді її учасників і передбачає активну участь усіх учасників комунікації в дискурсивній взаємодії та досягненні прагматичного ефекту. Таке розуміння дискурсу особливо актуальне для дослідження релігійного дискурсу, який належить до інституційних видів дискурсу, тобто передбачає застосування низки інституційних атрибутів, що передбачає апелювання до суб'єктивного досвіду учасників комунікації.

Запропоновані у цій монографії наукові розвідки дають змогу виділити основні риси релігійного дискурсу:

1) релігійний дискурс жодним чином не передбачає використання спеціального варіанта мови;

2) вокабуляр релігійного дискурсу не відрізняється від вокабуляра інших, спеціальних типів дискурсу (такі загальноновживані слова, як «бацько», «слава», «любов», та спеціальна лексика «молитва», «служба Божа», «сповідь», «причастя»);

3) у релігійному дискурсі релевантними є загальноновживані норми синтаксису та граматики;

4) унікальна риса релігійного дискурсу – інтенсивна експлуатація так званих «мовних ігор» (організація мовленнєвої діяльності за встановленими правилами, завдяки чому учасники дискурсивної взаємодії відчувають психологічний комфорт і цілковите розуміння процедурних етапів розгортання дискурсивної взаємодії).

Основний ситуативний контекст релігійного дискурсу – комунікативна ситуація богослужіння. Під час богослужіння виникає так званий інтрасуб'єктний вимір, у межах якого відбувається соціальна інтеракція комунікативних (священиків та прихожан). Отже, релігійний дискурс водночас соціальний та індивідуальний, статичний і динамічний. Проте найважливіша його риса – планованість. На відміну від більшості видів дискурсу, які передбачають комунікативне варіювання на рівні стратегій і тактик, релігійний дискурс, вочевидь, має найнижчий рівень такого варіювання. Богослужіння як особливий вид комунікації характеризується надзвичайною стабільністю, чітким дотриманням встановлених норм і правил вербальної та невербальної поведінки, що в когнітивній науковій парадигмі отримали назву «мовні ігри». Людвіг Вітгенштайн у своєму «Tractatus Logico-Philosophicus» запропонував такі мовні ігри:

- 1) надсилання та виконання команд;
- 2) вербальний опис об'єктів;

- 3) ментальне конструювання об'єкта згідно з вербальним описом;
- 4) висловлення і доведення гіпотез;
- 5) написання літературних творів;
- 6) виступи на сцені;
- 7) співи пісень;
- 8) генерування жартів та притч;
- 9) висловлювання прохань, подяки, вітання;
- 10) переклад.

Усі вони представлені в релігійному дискурсі й можуть слугувати об'єктами для сучасних наукових розвідок у царині мовознавства, філософії, соціології, психології та інших наук.

Унікальною рисою релігійного дискурсу, що лежить у когнітивній площині, є апелювання до когнітивних механізмів віри в Бога, яка задається як константа. Віра – невід'ємний атрибут релігійного дискурсу. Віра в Бога дає змогу реалізувати загальнолюдську потребу в дотриманні принципів духовності, моральності. Віруюча людина в повсякденному житті реалізує загальнолюдські цінності, закарбовані в релігійному дискурсі й покладені в основу всіх християнських богослужінь.

На макродискурсивному рівні в релігійному дискурсі діють дві основні дискурсивні стратегії, які детермінують добір мовних засобів, що супроводжують дискурсивну комунікацію:

1) *доцентрова стратегія*, що передбачає індивідуальне комунікативне фокусування на вірі як рушійній силі для добору мовних засобів і застосовується для генерування релігійних текстів, прочитання молитов;

2) *відцентрова стратегія* є передумовою колективного застосування віри як базису для формування суспільних відносин і використовується під час богослужінь, публічного пропагування (публічних виступів, урочистих заходів, публікацій у ЗМІ) церковнослужителями любові, доброти, милосердя.

Кожна з виокремлених стратегій відкриває окремий напрям для сучасних досліджень релігійного дискурсу, які особливо актуальні в епоху посттоталітарного суспільства на теренах колишнього Радянського Союзу.

Понад дві тисячі років християнська церква знаходить свій найвищий вияв через літургійні тексти. Органічне поєднання вершин сакрального стану душі дотепер зберігають богословські тексти та церковні пісні, адже слово, з його могутньою силою впливу, творить молитву. Саме тому теологи та мовознавці намагаються осмислити та роз'яснити Священні тексти Біблії. Релігія – це менталітет, духовна потреба, спосіб життя,

джерело наснаги для повсякденного життя. Релігія проявляє себе та функціонує у відповідному дискурсі – релігійному.

Поняття дискурсу з позицій прагмалінгвістики пояснюється інтерактивною діяльністю учасників спілкування, обміном інформації, здійсненням впливу один на одного, а також використанням комунікативних стратегій, їх вербального та невербального втілення у практиці спілкування. Дослідження дискурсу як складного комунікативного явища, як мовної дії, яка містить процеси продукування та сприйняття повідомлення, становить саме той інструмент у сфері релігії та теології, що може подолати незрозумілість, неоднозначність та часом вудчуженість у цій сфері суспільного життя.

Запропоновані у монографії наукові розвідки дають змогу виділити основні риси релігійного дискурсу – високу символічну навантаженість, змістовну рекурсивність і тверду формальну фіксацію.

Актуальність проведеного дослідження обумовлена безмежним потенціалом впливу прагматичних чинників на мовленнєве функціонування, можливістю комплексного опису релігійного дискурсу з позицій дискурсивної парадигми, відсутністю спеціальних досліджень, присвячених опису дискурсивних стратегій і тактик.

У монографії знайшли відображення дослідження, що стосуються різних аспектів відображення дискурсу християнських цінностей. Професор Маргарита Жуйкова розглядає магічну функцію мови, яка принципово відрізняється від інших мовних функцій своїм суб'єктивним характером. Ця функція змінювалася протягом століть залежно від ідеологічних настанов суспільства. Описано гіпотезу японського дослідника Масару Емото щодо структури води, на яку можуть впливати вимовлені звуки.

Наталія Волошинович та Діана Каліщук проаналізували основні концепції, проблеми археологічних досліджень та ідентифікації Кумрану й авторства кумранських рукописів (сувоїв Мертвого моря), які стали пріоритетними у формуванні християнського віровчення.

Отець Богдан Грушевський, керівник Центру студентського капеланства Львівської архієпархії Української греко-католицької церкви, розкриває і пояснює зміст літургійних молитовних текстів. У піснеспівах свята Введення в храм Пресвятої Богородиці простежено окремі слова, вислови, фрази, звороти з гомілій святих отців церкви. Автор встановлює паралелі між святоотцівською спадщиною та гимнографічною літературою на основі текстів проповідей у свято Введення в храм Пресвятої Бо-

городищі, та простежує можливі взаємозв'язки та впливи святоотцівської спадщини на літургійну мову.

Доценти кафедри прикладної лінгвістики Наталія Добжанська та Алла Хом'як проаналізували лексичні засоби, які відображають характер сучасних християнських пісень, а також особливості сучасної англійської мови та культури. Описані риси представляють сучасну християнську пісню як особливий лінгвістичний феномен та окремий жанр релігійного дискурсу.

Доцент Сергій Засєкін присвятив свою наукову розвідку головним віхам у професійному й науковому житті американського лінгвіста Юджина Найди, широко відомого в колах перекладознавців та перекладачів Біблії. Юджин Найда був випускником Каліфорнійського університету в Лос-Анжелесі, доктором філософії в галузі лінгвістики, автором концепції «динамічної еквівалентності» в перекладознавстві, одним із провідних діячів Американського біблійного товариства.

Заслуговує на увагу стаття краснзнавця Олександра Котиса, у якій розглянуто основні віхи життя домініканського осідку в Луцьку. Заснувавши в Луцьку місію в 1370-х рр. і збудувавши фундаментальний оборонний монастир за допомогою великого князя литовського Вітовта і короля польського Владислава II Ягайла, домініканці міста ніколи не зупинялися на шляху розвитку свого осідку, який досить швидко перетворився у пріорат. Із часом тут виникли всі атрибути католицького монастиря. Осідок вів активне як суспільне життя, так і внутрішнє, церковне. Тут діяла світська школа, розгалужена система власне орденського навчання, новіціат, різнопрофільна бібліотека, папірня, друкарня. Активну діяльність луцьких домініканців відображали поширювані ними культу, зокрема культ чудотворної ікони Луцької Богоматері, яка стала другою коронованою домініканською іконою в Речі Посполитій. Стаття розкриває також маловідомі відомості про непроголошеного святого луцького монастиря «Псів Господніх» Кароля Франка.

Доцент Лариса Макарук проаналізувала специфіку сучасного мультимодального православного дискурсу. Окреслено взаємозв'язок та взаємозалежність вербальних і невербальних компонентів православного дискурсу. Виявлено ключові концепти, які функціонують у православному дискурсі, з'ясовано їхнє значення. Звернуто увагу на те, що диференційною ознакою релігійного православного дискурсу є співіснування вербальних та невербальних елементів комунікації, якими послуговуються і в усному, і в писемному спілкуванні. Схарактеризовано особливості ко-

льору як одного з найбільш семантично вагомих засобів комунікації в православ'ї.

Особливу цінність має репрезентований у монографії науковий доробок Володимира Осадчого, професора Люблінського католицького університету Іоана Павлі II. Професор Осадчий здійснив експертний огляд історичних подій та персоналій, які відіграли значну роль у процесі формування мови молитви під впливом досвіду східної, православної, та західної, католицької, церков. Автор висвітлив процес українізації церковного життя і мови молитви зокрема й історію перекладу українською мовою літургічних текстів та молитовних книжок.

Доцент кафедри прикладної лінгвістики Олена Котис презентувала історико-лінгвістичний аналіз Ліндісфарнського Євангеліє, християнської культурної пам'ятки VIII-X століть.

Директор Інституту неофілології Вищої професійної школи м. Хелм (р-ка Польща) зосереджує увагу на впливі латинської мови на формування культурних традицій англійської та польської етноспільнот. Заслуговує на окрему увагу спроба доцента Юрій Линника з'ясувати особливості використання сучасних служб та сервісів мережі Інтернет у церковній діяльності. Автор виділяє базові правила роботи в мережі та основні загрози, із якими може стикнутися церква, обґрунтовує особливості поширення Слова Божого за допомогою таких ресурсів, як веб-сайт, чат, програми миттєвого обміну повідомленнями, форум, блоги, соціальні мережі.

Результати та отримані висновки - достатньо аргументовані, їх достовірність зумовлена тим, що дослідження ґрунтуються на широкій джерельній базі. Виклад матеріалів монографії характеризується логічною послідовністю та незаангажованістю. Наукова цінність монографії полягає в тому, що робота є комплексним дослідженням проблеми функціонування релігійного дискурсу як соціокультурного та мовного феномену в українському суспільстві, а практичне значення результатів та висновків роботи полягає у можливості використання доробку для подальших досліджень у цій сфері, а також у викладацькій та навчальній діяльності науковців, аспірантів та студентів суспільних та гуманітарних наук.

Підсумовуючи огляд збірника наукових праць "Verbum Domini" зазначимо, що ця монографія презентує результати наукових розвідок українських та польських учених, присвячених функціонуванню релігійної лексики в сучасному мовному просторі. Опубліковані матеріали були апробовані на робочих засіданнях Міжнародного науково-практичного се-

мінару «Слово Господнє – Verbum Domini: Функціонування релігійної лексики в українському суспільстві», який провела кафедра прикладної лінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки спільно з центром «UKRAINICUM» Люблінського католицького університету Іоанна Павла II 14 травня 2013 р. Організація і проведення цього першого в Україні та Східній Європі наукового форуму з вивчення релігійного дискурсу стала можливою за особистої підтримки і сприяння ректора Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, професора Ігоря Ярославовича Коцана.

Кафедра прикладної лінгвістики СНУ імені Лесі Українки висловлює вдячність професору Володимирі Осадчому (Люблінський католицький університет Іоанна Павла II) за його інспіраційні ідеї та запрошення науковців із Польщі, Білорусі та України для участі в науково-практичному семінарі f nfrj; публікації їхніх наукових доробків у цій монографії.

15 травня 2015 р. в рамках днів науки в Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки відбулась презентація збірника «Verbum Domini». Зазначимо, що це – перший в Україні збірник праць такого змісту, у публічному представленні якого взяли участь декан інституту іноземної філології СНУ імені Лесі Українки, кандидат філологічних наук, доцент Оксана Рогач, консул Генерального консульства Республіки Польща в Луцьку Кшиштоф Савіцкі, проректор з навчальної роботи Волинської православної богословської академії УПЦ КП, священник Василь Лозовицький, ординарій Луцької дієцезії, єпископ Віталій Скомаровський, викладач Волинської православної духовної семінарії УПЦ МП протоієрей Олександр Федчук. Презентація збірника супроводжувалася цікавими слайдами й мистецькими виступами. Мистецьку частину дійства забезпечили лауреати міжнародних та всеукраїнських конкурсів, вихованці Луцької дитячої музичної школи № 1 імені Фридеріка Шопена (клас заслуженого працівника культури України Ірини Циганкової). Отже, презентований україно-польський збірник наукових праць “Verbum Domini” засвідчує, що у сучасному науковому просторі України та Польщі започатковано новий вектор наукових та суспільно важливих студій – комплексне дослідження *релігійного дискурсу* як історико-лінгвістичного феномену та інструменту духовного відродження націй.